

КЎЧМА АВТОМОБИЛ ТАЪМИРЛАШ УСТАХОНАСИНИ ҲАРБИЙ ҲАРАКАТЛАРДА ҚЎЛЛАНИЛИШИ

Асадуллаев Лазиз Мухаммадиевич

Мирзо Улуғбек номдаги Ўзбекистон Миллий университети Ҳарбий тайёргарлик ўқув маркази умумқўшин тайёргарлик цикли катта ўқитувчиси, резервдаги майор

ARTICLE INFO.

Калит сўзлар: Автомобил техникаларни тиклаш, кўчма автомобил таъмирлаш, эвакуация бўлинмалари, технологик ускуналар, носоз ускуналар, юкларни ташиш, шикастланган транспорт воситалари, техник ёрдам, ғилдиракли ва занжирли машиналар, шикастланган машиналарни йиғиш пункти (ШМЙП), юк коэффициенти, қурол-яроғ, ҳарбий ва махсус техника, Алоҳида таъмирлаш ва тиклаш баталони.

Анотация

Ушбу мақолада ҳарбий ҳаракатлар пайтида ҳарбий автомобил техникаларини тиклаш зарурати, кўчма автомобил таъмирлаш устaxonаси ва эвакуация бўлинмалари ёрдамида ускуналарни тиклаш тизими ёритиб берилган..

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2023 LWAB.

Барчамизга маълумки ҳозирги кунда ҳаёт турмуш тарзимиз, кундалик фаолиятимизни, автомобилларсиз тасаввур қилиш қийин. Автомобилсозлик ҳаётимизга шунчалик кириб келганки, бугунги кунда инсониятни барча юмушлари, оғирини енгиллаштирувчи ва узоғини яқин қилувчи воситалар булар автомобиллардир. Автомобил сўзи грекча «АУТОС», лотинча эса «МОБИЛИС» ҳаракатланувчи сўзлар йиғиндисидан олинган бўлиб, ҳар иккала сўзнинг жамланмаси ҳам «Ўзи-ҳаракатланувчи» деран маънони англатади. Дунёда содир бўлаётган қуролли тўқнашувлар ва локал ҳарбий ҳаракатлар ва можароларда ҳарбий автомобил техникасидан кенг фойдаланиб келинмоқда. Уларнинг турли иқлим шароитларида ва релефларида ҳаракатланиш жараёнида жанговар шайлигини сақлаш, ҳайдовчи ва шахсий таркибнинг хавфсизлигини, турғун ҳаракати ва бошқарувчанлиги, экстремал вазиятларда ҳаракатчанликни, юқори манёврчанликни таъминлаш ҳозирги замонавий ҳарбий автомобилларга бевосита боғлиқдир. Чунки замонавий урушда ғалаба қозонишнинг асосий талабларидан бири бу қўшинларни юқори манёврчанлиги, уларни ҳимояланиш даражаси, бўлинмаларни тез ҳаракатчанлигини таъминлашдадир.

Ўзбекистон Республикаси Президенти, Қуролли Кучлар Олий Бош Қўмондони Ш. Мирзиёев 2018 йил 11 январ кунини Ўзбекистон Республикаси Хавфсизлик Кенгашининг кенгайтирилган йиғилишида белгилаб берган вазифалари "...ҳарбий таълимни ривожлантириш, янги қурол-аслаҳа ва ҳарбий техникалар билан таъминлаш ва мавжуд техника воситаларини модернизация қилиш, ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш орқали қўшинларни бошқарув тизимини такомиллаштириш зарур", - деган сўзларидан кўриниб турибдики, миллий армиямизнинг жанговар шайлигини таъминлаш ва давлатимиз томонидан қўйилган ҳар қандай вазифаларни тез ва аниқ бажаришда замонавий ҳарбий

автомобил (зирхли) техникаларнинг роли жуда катта.

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларини келгусида ислоҳ қилиш ва ривожлантириш вазифаларини жорий қилиш бўйича бир қанча ишлар олиб борилмоқда. Жумладан:

2017-2021 йилларда қўшинларни янги қурол-яроқ ва техникалар билан таъминлаш, мавжуд техника воситаларини модернизация қилиш бўйича комплекс дастур ишлаб чиқилди ва амалиётда қўшинларда тарғиб этилмоқда;

мудофаанинг иқтисодий, технологик ва ҳарбий-техник базасининг асоси сифатида мудофаа саноати комплексини босқичма-босқич ривожлантириш ишлари йўлга қўйилди;

қўшинларни қурол-яроғ, ҳарбий ва махсус техниканинг замонавий ва истиқболли намуналари билан қайта жиҳозлаш ишлари олиб борилмоқда;

халқаро ҳарбий ва ҳарбий-техникавий ҳамкорликни ривожлантириш бўйича чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Ҳарбий ҳаракатлар пайтида ҳарбий автомобил техникаларини тиклаш зарурати ҳарбий ҳаракатлар давомида ҳарбий автомобил техникаларининг асосий қисми турли хил қуролларнинг таъсиридан, шунингдек техник (ишлатиш) сабабларга кўра ишдан чиқади.

Югославия ва Ироқда ҳарбий операцияларни ўтказиш тажрибаси шуни кўрсатадики, замонавий урушда биринчи навбатда муҳим саноат объектлари, жумладан, ҳарбий автомобил техникаларини чиқариш заводлари ва стационар таъмирлаш корхоналари ишдан чиқарилади. Шунинг учун, жанг (операция) давомида қўшинларнинг ҳаракатчанлиги ва маневрлигини сақлаб қолиш учун кўчма автомобилларни таъмирлаш ва эвакуация бўлинмалари ёрдамида ускуналарни тиклаш тизими доимий бўлиши зарур.

Шундай қилиб, масалан, Улуғ Ватан уруши пайтида (уч йил мобайнида 1942-1944 йилларда) СССР Қуролли кучларининг кўчма автомобилларни таъмирлаш баталонлари, базалари ва фабрикалари ЎТ (ўрта таъмирлаш) ва КТ (капитал таъмирлаш) ўтказиш орқали 1,5 миллиондан ортиқ автомобилни тикладилар, бу йиллар давомида армияга янги автомобил техникалари кириб келганидан деярли 3 баравар кўп.

Замонавий жанговар операциялар шароитида, ХАТни оммавий ишлатмасдан, қўшинларнинг тез ва яширин тўпланишинини амалга ошириш, уларнинг ҳужумининг юқори суръатини сақлаб қолиш, муҳим маневр қилиш, ишдан чиққан техникаларни, материалларни етказиб бериш ва эвакуация қилишни таъминлаш мумкин эмас. Шу билан бирга, биз бир томондан қўшинларнинг жанговар тузилмаларида техника зичлигининг ошиши ва бошқа томондан душман бўлинмаларининг ўқ отиш қобилиятининг ошиши муқаррар равишда унинг йўқотишларининг ошишига олиб келишини ҳисобга олишимиз керак. Янги техникаларни етказиб бериш туфайли йўқотишларни қоплаш учун чекланган имкониятлар кўчма автомобилларни таъмирлаш устахоналари томонидан буюртма қилинмаган машиналарнинг асосий ҳажмини тиклашни талаб қилади.

Ушбу ҳолат таъмирлаш ва эвакуация бўлинмалари ва бўлинмаларининг ролини кескин оширади. Яхши жиҳозланган технологик ускуналар ва жиҳозланган таъмирлаш-эвакуация бўлинмалари ва бўлинмаларининг мавжудлиги юқори даражадаги жанговар тайёргарликни таъминловчи ҳал қилувчи омиллардан биридир.

Замонавий тактик ҳаракатларни ўтказиш тажрибаси шуни кўрсатадики, вақт, куч ва тикланиш воситаларининг етишмаслиги, айниқса, жиҳозларнинг ишдан чиқиши бутун жанг майдонида тартибсиз равишда битта тартибда содир бўлганда (душманнинг аниқ зарбаларидан фойдаланиш натижасида) яққол намоён бўлади. Бундай вазиятда шикастланган транспорт воситаларининг концентрацияси майдонини аниқлаш жуда қийин ва ускуналарни топиш ва эвакуация қилиш чоралари вақтнинг муҳим қисмини эгаллайди. Шунинг учун, носоз техникани таъмирлаш унинг ишдан чиққан жойида амалга ошириш ёки техник ёрдам кўрсатишнинг иложи бўлмаса, энг яқин бошпанага ёки таъмирлаш жойларига эвакуация қилиш энг оқилона ҳисобланади.

Ҳарбий техникани тиклашда кўчма автомобил таъмирлаш устахоналаридан жанговар фойдаланиш тажрибаси

Улуғ Ватан уруши тажрибаси шуни кўрсатадики, шикастланган техникаларни ўз вақтида эвакуация

килиш таъмирлаш бўлинмалари ва бўлинмаларининг ишлаб чиқариш имкониятларини асоссиз йўқотишларга олиб келди. Шундай қилиб, масалан, ғарбий фронтнинг 132 орвб таъмирлаш бригадалари шахсий таркиби 1943 йил декабрда ва 1944 йил январда шу сабабларга кўра иш вақтининг 55 % га бўш туриб қолишди.

Маҳаллий урушлар ва ҳарбий можаролар таҳлили шуни кўрсатадики, агар бунинг учун етарли куч ва воситалар мавжуд бўлса, носоз техникаларни эвакуация қилиш вазифасини муваффақиятли бажариш мумкин. Жанговар ҳаракатлар шароитида бринчи навбатда эвакуацияга талаб ошади – бунинг учун таъмирлаш бўлинмалари ва бўлинмаларини таъмирлаш маблағлари билан ўз вақтида таъминлаш зарур.

Шундай қилиб, Афғонистондаги жанглар пайтида шикастланган техникалар таъмирлаш объектларига эвакуация қилинди. Бу кўп ҳолларда техникани тиклаш вақтининг асоссиз ўсишига олиб келди. Баъзан ғилдиракли ва занжирли машиналарни душман оловидан ўнлаб километрларга озгина шикастланган ҳолда тортиб олиш керак эди, улар ишдан чиққан жойда таъмирланишини ташкиллаштириш мумкин эди.

Жангнинг ўзига хос хусусиятлари туфайли эвакуация елкалари одатда норматив кўрсаткичлардан ошди. Қўлланмалар ва қўлланмаларнинг тавсияларига амал қилган ҳолда, таъмирчилар жанговар бўлинмалардан анча узоқда бўлишди. Шикастланган машиналарни йиғиш пункти (ШМЙП) ҳар доим ҳам таъмирлаш бўлинмаларининг маневрлиги, омон қолиши ва баъзан тартибга солувчи ишлаб чиқариш имкониятларини таъминламаган.

Шикастланган машиналарни йиғиш пункти (ШМЙП)да жойлашган кучлар кўпинча кам юкланган бўлиб чиқди, чунки уларнинг ихтиёридаги мунтазам эвакуация ускуналари шикастланган объектларни ўз вақтида етказиб беришни таъминламади. Баъзида парадоксал вазият юзага келди: 4-5 соатлик жанг давомида таъмирлаш органларининг юк коэффициенти 0,4–0,5 дан ошмади, жангларда иштирок этадиган бўлинмаларнинг жанговар транспорт воситаларининг етарлича катта миқторда ишдан чиқиши туфайли.

Шатакка олувчи машиналарнинг етишмаслигини қоплаш учун улар Шикастланган машиналарни йиғиш пункти (ШМЙП)ни жанговар чизиқларга яқинлаштиришга, зирҳли транспорт воситалари, пиёда жанговар машиналари, КаМАЗ ва КраЗ автомобилларини тортиб олиш учун кенгроқ фойдаланишга ҳаракат қилишди, аммо ернинг ўзига хос хусусиятлари туфайли кутилган натижаларни бермади.

Охир-оқибат, улар таъмирлаш роталари ва Алоҳида таъмирлаш ва тиклаш баталонлари (АТТБ)дан кўплаб таъмирлаш ва таъмирлаш-эвакуация гуруҳларини яратишни бошладилар. Улардан фойдаланиш жанг майдонидаги таъмирлаш органларининг кўлами ва имкониятларини кенгайтирди. Гуруҳларнинг асосини таъмирлаш секциялари ташкил этди.

Чеченистондаги жанговар ҳудудларга бўлинмаларни жойлаштиришга тайёргарлик жараёнида курол-яроғ, ҳарбий ва махсус техникаларни (ҚЁМТ) эвакуация қилишни ташкил этишда жиддий муаммо аниқланди.

Қўшинларнинг эвакуация воситалари билан тўйинганлигига эътибор бермаслик, операциянинг дастлабки даврида курол-яроғ, ҳарбий ва махсус техника (ҚЁМТ)ларининг 200 бирлигига битта шатакка олувчи техника тўғри келганлиги сабаб бўлди. Қабул қилинган чора-тадбирлар натижасида бу нисбат ўзгарди: 50 та курол-яроғ, ҳарбий ва махсус техникаларни (ҚЁМТ) учун битта шатакка олувчи техника берилди, аммо шикастланган техникаларни эвакуация қилиш учун қўшинларда бўлган эҳтиёж белгиланган стандартлардан 3 баравар ошди.

Чеченистонда ҳарбий операцияларни ўтказиш тажрибаси шуни кўрсатдики, ҳарбий техникани қўшинларни олдинга силжитиш ва мунтазам кучлар ва техник ёпилиш воситаларини кучайтириш учун ҳарбий техника орасидан қўшимча шу турдаги уч ёки тўрт техникага олдиндан ҚЁМТ эвакуация техникалари тайинланиши керак. Юриш пайтида техникаларни таъмирлаш фақат йўналишларда жойлаштирилган техник ёрдам пунктларида амалга оширилди. Носоз техникалар яқин атрофдаги блок постларга ва кейинчалик Шикастланган машиналарни йиғиш пунктига эвакуация қилинди.

Армия корпусининг АТ тиклаш тизимининг компьютерда ишлашини симуляция қилиш ва жанговар операцияларни ўтказиш тажрибаси шуни кўрсатадики, носоз АТни етарли даражада самарали эвакуация қилиш туфайли таъмирлаш бўлинмалари ва бўлинмалари юкланмаган бўлиб қолмоқда, уларнинг ишлаб чиқариш имкониятларидан фақат 30-60% фойдаланилади.

Шундай қилиб: ҲАТ тиклаш тизими бригадада қайта тиклаш ва ишламай қолган техникаларни хизматга қайтаришни таъминлаш учун мунтазам таъмирлаш ва эвакуация бўлинмалари мавжудлигига қарамай, унга юкланган вазифаларни ҳал қилишни тўлиқ таъминламайди. Бироқ, ўтган асрнинг 70-80 йилларида яратилган кўчма атомобил таъмирлаш устахоналари ва уларнинг 30 йилдан ортиқ вақт давомида сақланганлиги ҳамда ўтказилган таҳлил уларнинг сезиларли маънавий ва техник ёмонлашувини ва уларни модернизация қилиш ёки янги кўчма таъмирлаш устахоналарини яратиш зарурлигини кўрсатди.

Адабиёт:

1. Янги Ўзбекистон стратегияси [Матн] / Ш.М. Мирзиёев. – Тошкент: "Ўзбекистон" нашриёти, 2021. - 464 б. ISBN 978-9943-6992-3-6.
2. Автомобилларгава занжирли машиналарга техник хизмат кўрсатиш ва жорий таъмирлаш устахонаси (АТ-ТХКУ, АТЗ-ТХКУ, 4ОС-ТХКУ).-М.: 1992.
3. Автомобил ҳайдовчилари учун Маълумотнома.: 2013.
4. КАТУ-1М1 (КАТУ-1М1-4ОС) русумли кўчма автомобилларни таъмирлаш бўйича устахонаси. Ўқув қўлланма.-Т.: 2013.
5. КамАЗ 6х6 автомобиллари. Эксплуатация бўйича қўлланма.-М.: 2007.
6. Тарих ва замонавийлик / Л. С. Малцев. - Минск: Ҳарбий Академия, 2003. – 256 б.
7. Ахборот йиғиш. Афғонистондаги қўшинларнинг жанговар операциялари тажрибасидан. Нашр 2. - Москва: СССР Мудофаа вазирлиги, 1985 йил. – 130 б.
8. Чеченистонда техник қўллаб-қувватлаш тажрибаси. Армия Тўплами № 4-М.: 1995. - 10-14 б.
9. "Ироқ эркинлиги" операцияси (20.03-14.04.2003). Ахборот шарҳ / И. А. томонидан таҳрир. - Минск: УО "ВА РБ", 2003. - 106 б.
10. XX аср охири – XXI аср бошидаги маҳаллий урушлар ва қуролли тўқнашувлар. Ахборот ва таҳлилий шарҳ / И. А. Мисурагин томонидан таҳрирланган. - Минск: УО "ВА РБ", 2007. – 143 б.
11. Уралов Х.Б., Казаков Н.Н. “Мудофаага тайёргарлик кўриш ва бошқаришда ҳарбий хийлани қўллаш”. Мақола. «All rights reserved International Journal for Gospodarka i Innowacje This work licensed under a Creative Commons Attribution» халқаро илмий журнали (ISSN: 2545-0573) 2023 йил 33-сон.
12. Уралов Х.Б., Казаков Н.Н. “Шаҳардаги жанг”. Мақола. «All rights reserved International Journal for Gospodarka i Innowacje This work licensed under a Creative Commons Attribution» халқаро илмий журнали (ISSN: 2545-0573) 2023 йил 33-сон.
13. Уралов Х.Б., Казаков Н.Н. “Жангда учувчисиз учиш воситалари (дронлар) билан курашишиш усуллари ва воситалари”. Мақола. «All rights reserved International Journal for Gospodarka i Innowacje This work licensed under a Creative Commons Attribution» халқаро илмий журнали (ISSN: 2545-0573) 2023 йил 33-сон.
14. Уралов Х.Б., Сапев Ж.К. Халқаро майдонда маҳаллий урушларни ривожлантириш истиқболлари. Мақола. American Journal of Science and Learning for Development 1 No 2 (2022) 2022-12-27.
15. Transfer equation for the strain rate tensor and description of an incompressible dispersed mixture (incompressible fluid) by a system of equations of dynamic type Yuldashov, A., Abdisamatov, O., Abdullaev, B., Dustova, S. E3S Web of Conferences, 2021, 264, 03025